

Faruk Kozić

ZAJEDNIŠTVO KAO PRINCIP RELIGIJA

Sažetak

U proučavanju religije postoje različiti pristupi i pogledi – značajni su historijski pristup, psihološki pristup, sociološki pristup, fenomenološki pristup, strukturalistički pristup i teološko tumačenje svijeta. Nijedan od navedenih pristupa ne daje potpunu definiciju i sliku religije kao složenog fenomena koji postoji, opstaje kroz vijekove. Pojam religije u sebi sadrži daleko više nego što bi mogla izraziti neka definicija. Zajedništvo je jedno od osnovnih obilježja religija. BiH je država u kojoj su se susrele različite kulture i svjetske religije.

Ključne riječi: profano, sveto, sinkretizam, ekumenizam, multikulturalnost, tolerancija, dijalog

Osnovni pojmovi o religiji

Čovjek posmatra svoju okolinu, svijet u cjelini i traži svoje mjesto u njemu. To je pogled na svijet ili slika svijeta. Čovjek traga za smislom – rađanja, života, umiranja i smislom svijeta. Odrekao bi se sebe ako ne bi tražio smisao. Zato se nameću pitanja: Šta je čovjek, odakle dolazi i kuda ide? Šta je svrha, smisao i cilj života? Koji je put ka pravoj sreći? To su samo neka pitanja na koje su odgovore pokušavale naći kroz historiju i vrijeme brojne generacije ljudi. Kad ljudi iz neke slike svijeta izvuku zaključke za svoj način vođenja života, kad iz zajedničkih predstava o vrijednostima i ciljevima normativno oblikuju svoj život, započinje *religija*. Ljudi svih rasa, nacija, naroda, etničkih manjina slijede jednu od živih religija i obraćaju se Bogu.

U Bosni i Hercegovini postoje riječi *vjera* i *religija*, kojima se označava isti pojam. Riječ *vjera* je domaća i upotrebljava se više u običnom govoru. Pojam religija potiče iz latinskog jezika (*religio*, od *religare* – povezivati, okupljati) – sistem vjerovanja, etičkih vrijednosti i postupaka kojim čovjek izražava svoj odnos prema *svetom*, odnosno Bogu ili Božanstvu. Riječ *religija* koristi se

više u stručnim i naučnim krugovima. Do sada ne postoji jedinstvena definicija kojom bi se obuhvatilo značenje ovog pojma niti svih religija u svijetu. Većina ljudi pod religijom podrazumijeva sistem vjerovanja, rituale, praksu i bogosluženje u čijem središtu je svijest o jednom vrhovnom biću, jednom Bogu ili Božanstvu. Ona se može posmatrati iz objektivnog i subjektivnog aspekta. Ona je u objektivnom smislu skup nazora, pravila i uredaba kojim se izražava religioznost, odnosno ona je skup religioznih dogmi, obreda, žrtvenih djelovanja i molitava u kojima subjektivno spoznata zavisnost nalazi svoj objektivni odraz. Ona ima tri sastavna dijela: nauk, moral i kult. Kad se gleda subjektivno, religija je ljudski stav preko kojega se potvrđuje zavisnost o višim silama, Božanskoj sili u životnom djelovanju. Ona ima i drugu stranu, nosi u sebi nešto opasno, jer može prerasti u zanesenost i fanatizam. Religiju je dobro gledati izvorno onakvom kakva jeste, oslobođenu političkih zloupotreba i režimskih stega. Religiju često definiraju kao “vjerovanje u duhovna bića”. Ona povezuje čovjeka i njegovog Tvorca. Kroz historiju i vrijeme religija je bila snažan faktor ljudskog postojanja na planeti Zemlji. U svim većim mjestima naše planete postoje vjerski objekti ili hramovi, koje zovemo Božije kuće na Zemlji.

Razlog obraćanja Božanstvu je zajednički kod pripadnika svih religija: to je spas na ovom prolaznom i na budućem vječnom životu. Sljedbenici brojnih religija vjeruju da se spas postiže činjenjem dobrih djela i klonjenjem od loših djela. Za dobra djela bit će nagrađeni rajskim blaženstvom, a za zla djela dobit će kaznu u paklu. Vjernicima vjera daje odgovore na brojna životna pitanja: U čemu se sastoji smisao života i šta je konačna sudbina ljudskog života? Koje obaveze i odgovornosti ima čovjek prema drugim ljudima, prema samom sebi i prema Bogu?

Većina religija ima svoje svete tekstove, a najpoznatija sveta pisma su *Vede* za Hinduse, *Biblija* za Jevreje i kršćane i *Kur'an* za muslimane. Pored navedenih svetih knjiga postoje tekstovi sličnog značaja koje su napisali ljudi, a njihovi pripadnici ih smatraju svetim. Svaka od religija ima svoju doktrinu, rituale, moralni kodeks i svete priče. U odnosu na egzistenciju Boga ili Božanstva, ***ljudi se dijele na teiste ili vjernike, ateiste ili nevjernike, racionaliste i agnostike***, koji smatraju da se postojanje Boga ne može dokazati, ali ni osporiti. Oko 77% svjetske populacije stanovništva iskazuje svoju religijsku pripadnost.

Većina religija su uglavnom teističke. Najvažnija ateistička religija je konfucijanizam. Monoteizam je vjerovanje u jednog Boga. Religije koje uče o postojanju više božanstava nazivamo *politeističkim*, a takve su bile religije antičke Grčke i Rimskog carstva. Religije u kojim postoji svijest o jednom Bogu, ali se uz Njega, obožavaju i druga božanstva, koja imaju funkciju posrednika do Boga, zovemo *henoteističkim*. Takva je bila mušrička religija Arabljana prije poslanika Muhammeda. U ovu grupu bismo mogli svrstati i hinduističku religiju, čiji sljedbenici vjeruju u vrhovnu moć zvanu Brahman, a istovremeno obožavaju mnogo drugih bogova i božanstava. Ima religija čiji sljedbenici smatraju ljude bogovima. U Egiptu takvu su poziciju imali faraoni. Do kraja Drugog svjetskog rata Japanci su svoje careve smatrali božanstvima. U *taoizmu* neki su ljudi poslije smrti proglašavani bogovima ili božanstvima. U komunizmu lideri partije su slavljani kao božanstva, klanjalo im se za života i poslije smrti.

Svaka religija pomaže čovjeku da bude bolji i moralno savršeniji. Religije imaju svoj moralni kodeks ili vjersku etiku, koji se odnose na moralna učenja i vrijednosti, a imaju zajedničke ciljeve, da ljude učine boljim, moralnijim i humanijim. Ovaj kodeks propisuje odnos prema Bogu, prema ljudima, prema samom sebi, prema prirodi.

Definicijom religije bave se iz različitih aspekata, stručnjaci različitih disciplina: sociolozi, historičari, antropolozi, teolozi, psiholozi. Zato bi se izučavanje religija u društvenim naukama moglo podijeliti u nekoliko osnovnih pristupa: historijski, psihološki, sociološki, fenomenološki, strukturalistički, filozofski i teološki. Postoje značajne razlike u okviru ovih pristupa fenomenu religije, a često se kombiniraju, podudaraju ili isprepliću kod mnogih autora.

Historijski pristup. Ako želimo razumjeti religiju, moramo znati njenu historiju i porijeklo, pa je suština ovog pristupa da se smisao religije traži u njenoj historiji. Historijski pristup pretpostavlja da je neka religija objašnjena samim time što je istražena njena historija. Osnovni problem ovog pristupa jeste što objašnjenje živih religija nikad nije potpuno. Novi događaj može donijeti promjenu, promijeniti predstave i sliku o toj religiji. Historijska metoda korištena je da bi se objasnili mitovi i vjerovanja najvećih religija, kao što su mitovi o Mojsiju, Isusu i Budi.

Psihološki pristup. Psihološke teorije polaze od toga da religija predstavlja projekciju duboko usađenih ili nesvjesnih sukoba. Frojdovo objašnjenje religije ostalo je najuticajniji izraz ovog pristupa. Za Frojda religija je „univerzalna opsesivna neuroza čovječanstva“. Mnoga psihološka istraživanja religije naglašavaju funkciju religije kao simboličkog projektovanja nesvjesnog psihološkog sukoba ili stresa.

Sociološki pristup. U sociološkom izučavanju religije postavljaju se pitanja: kakve su njene društvene funkcije, kako religija utiče na ponašanje ljudi, kakav je njen odnos prema drugim društvenim institucijama, slabi li ili raste njen uticaj u savremenom svijetu, kakva je uloga religije u procesu društvenih promjena? Iz sociološkog ugla religija se može definirati kao skup simbola koji izazivaju osjećanje obožavanja ili strahopoštovanja, a povezani su sa ritualima (obredima ili ceremonijama, naprimjer službom Božijom) u kojim sudjeluju zajednice vjernika. Emil Dirkem je utvrdio da religija ima integrativnu funkciju u manjim društvima u kojim je čitav život prožet religijom. Za Maksa Vebera nijedno objašnjenje društva nije potpuno bez ozbiljnog izučavanja religije kao ključnog elementa. On je izučavao svjetske religije kako bi utvrdio način na koji religijska etika utiče na ponašanje ljudi. Interesirao ga je uticaj religije na nastanak kapitalizma. Karl Marks je isticao konzervativni karakter religije i da je ona „opijum za narod“.

Fenomenološki pristup govori o tome da postoje mnogi opisi religija. Fenomenološki pristup je nastao kao reakcija na već navedena stajališta. Dakle, ovaj pristup se protivi reduciranju religije samo na sociološka, psihološka i historijska objašnjenja. Umjesto da nam omoguće ispravno razumijevanje religije, oni je svode na društvene, psihološke ili historijske činjenice. Ono što fenomenologe razdvaja od ostalih pristupa jeste pretpostavka da je religija simbolički izraz *svetog* (vrhunska vrijednost), a suprotnost svetom je *profano* (svakodnevno, uobičajeno, svjetovno). Sveto je vrhunska vrijednost za vjernike, za neke vjernike je to predmet, mjesto, životinja, biće.

Strukturalistički pristup. Novu pojavu u izučavanju religije predstavlja strukturna analiza, koja se zasniva na savremenoj lingvistici, a označavaju je i kao granu „semiologije“, nauke o znacima. To je sistemska analiza, a naglasak je na analizi odnosa termina ili jedinica u nekom religijskom sistemu. Ovaj pravac

nastoji da opiše i objasni onu nesvjesnu podstrukturu koja se podrazumijeva u funkcioniranju religije.⁷⁸

Teološko tumačenje svijeta govori o tome da je Bog tvorac svijeta, žive i nežive prirode, da je on uputio Objave ljudima preko svojih odabranih poslanika u kojima su sazdana univerzalna načela življenja i morala, u odnosu prema Bogu i vjeri, prema drugim ljudima i živim stvorenjima koja su Njegov dar. Ovo tumačenje je u osnovi objavljenih religija. Teološko tumačenje govori o tome da je svijet ustrojen od strane neke više inteligencije koja djeluje prema unaprijed postavljenom cilju. Ljudi koji vjeruju smatraju da je svijet stvoren Božijom voljom i da on utiče na njihove živote. Religijom čovjek želi spoznati Onoga koji ga je stvorio, koji drži konce njegove egzistencije, zatim tajnu smrti i svijeta poslije nje. Dakle, nastoji spoznati smisao postojanja.

Nijedan od navedenih pristupa ne daje potpunu definiciju i sliku religije kao složenog fenomena koji postoji i opstaje kroz vijekove. Mnogi autori nastoje da prebrode problem definiranja, pokušavaju reći šta religija jeste, a šta ona nije. Pojam religije u sebi uključuje daleko više nego što bi to mogla izraziti neka definicija. Mnogi su pokušali dati što prikladniju definiciju, ali se religija ne iscrpljuje ni u jednoj ograničenoj definiciji već svaku nadilazi. Religija je postala dio kulturne baštine čovječanstva. Ona je čovjekov pokušaj da nađe posljednji smisao života i stvari u nadzemaljskim silama, kako bi se na taj način spasio. Zato se zalažemo za svjetovni i interdisciplinarni pristup proučavanja religije.

Zajedništvo religija

Zajedništvo kao princip religija možemo razumjeti kao opisnu tvrdnju, a istovremeno i kao normativni zahtjev. Historijsko promatranje religija pokazuje da je zajedništvo njihovo osnovno obilježje. Zajedništvo religija nije neka popratna i prolazna pojava. To važi za sve religije, a posebno judaizam, kršćanstvo i islam. Ove najpoznatije monoteističke religije postoje samo kao zajedništvo. Čovjek je otvoren prema religiji i sa njom je u emocionalnom i intelektualnom odnosu. Ovi pojedinačni kvaliteti dolaze do izražaja tek u suživotu sa drugim i različitim ljudima.

⁷⁸ Enciklopedija živih religija, „NOLIT“ Beograd, 2004, str. 579-581.

Monoteističke religije su objavljene religije, ne treba ih gledati samo kao bitan dio zajedništva. Ne treba ih gledati kao religijsku pratnju religijskog života ljudi. Religije preko svojih objavljenih normi upravljaju zajedništvima. Instanca ovog upravljanja se ne nalazi u samom zajedništvu, već postoji neovisno o njemu. Preko bezuvjetnog zahtjeva za apsolutizmom, religije uvezuju prirodnu religioznost ljudi sa voljom Stvoritelja. Iz toga proizilazi, da su izjave religija o zajedništvima ljudi ne samo opisne, već i normativno zakonodavne. Judaizam, kršćanstvo i islam su objavljene religije koje iz Objava izvode zakone za zajednički život ljudi na Zemlji. Ukoliko pojam zakona promatramo kao sistem postavljanja granica, u kojem se ponašanje i djelovanje ljudi može i treba slobodno razvijati, onda tekstovi Objava, kakvi su predajom sačuvani, sadrže „samo“ osnovna načela za stvaranje zakona. Ovo „samo“ je posebna mudrost Objava, koju ljudi preuzimaju kao obavezu prilikom oblikovanja svog života. To znači da su zakoni uvijek ljudska djela koja se, gledano sa stanovišta religija, moraju mjeriti prema osnovnim načelima Objava. Dakle, ljudski zakoni trebaju biti u skladu sa Objavama.

Između objavljenih osnovnih načela religija i zakona, načina djelovanja i ponašanja ljudi u zajedništvima mogu postojati bitne razlike. Ljudi su ti koji treba da donose dobre zakone i stvore dobre uslove za život. Razlike u zakonima različitih zajedništava ne mogu se objasniti kroz različitost Objava, već su one uvjetovane različitostima zakonodavstva i interpretacije zajedništva. Uočavanjem i spoznajom razlika između Objave i stvarnog ljudskog uređenja, možemo spoznati da ljudska briga za zajedništva u formi države, nacije, entiteta ili naroda može imati posljedice. Samo po sebi zajedništvo nije uvijek bezuslovno dobro, a na ljudima je da stvore dobro, perspektivno i prosperitetno zajedništvo i da spriječe loše. Može se uzeti u obzir historijska perspektiva stvaranja zajedništva u religijama. Zajedništvo je suprotnost isključivosti i netoleranciji.

Zajedništva se ne definiraju samo preko zajedničkog života ljudi, a zasigurno ne preko jednostavnog „biti zajedno“ kao naprimjer kad se dvoje ljudi slučajno nađu u liftu. Tek ukoliko se lift „zaglavi“ povećavaju se šanse za stvaranje neke vrste zajedništva. Ljudi koji su „zaglavljani“ u liftu, povezani zajedničkom sudbinom, razvijaju zajedničko „mi“ jer imaju isti problem. Pri tome, oni razvijaju svijest o unutra i vani: „Mi koji

smo unutra i oni koji su vani”. Stvaranje povijesno nastalih zajedništava objašnjava se samo djelimično na primjeru s liftom. Zajedničko primjeru u liftu i povijesno nastalim zajedništvima je kategorija “mi”. Zajedništva su ljudske grupacije koje su razvile svijest o “mi”. Razvijenom svijesću one se mogu razlikovati između onoga što je vani i što je unutra, između pripadnosti i nepripadnosti pojedinaca, između domaćih i stranaca. Svijest o “mi” i svijest o pripadnosti i nepripadnosti nastaje i na višim nivoima manjih zajednica koja su u sklopu većih, ili u porodicama, u sklopu općina, regija, kantona i entiteta. U osnovi zajedništva leže velike šanse za stvaranje nečeg zajedničkog sa mnogo povjerenja, a istovremeno i isključivanjem drugih, onih koji ne pripadaju zajedništvu –postoji mogućnost velike opasnosti od postizanja suprotnog efekta – nepovjerenja, netrpeljivosti i neprijateljstva.

Upravo historija religijskih zajednica pokazuje da su one često vodile ili bar pratile ovo “mi” ka nepovjerenju i neprijateljstvu i time kršile Objave koje su trebale biti proslijeđene ljudima. U mnogim tekstovima svetih spisa stoji da *Objave svojim načelima nalažu ljudima princip zajedništva kao princip mira i povjerenja*. Ovo je jednostavno shvatiti imajući u vidu činjenicu da sve tri monoteističke religije u svojim pozdravima koriste riječ “mir”: “Šalom”, “Selam”, “Pax vobiscum”, “Mir s tobom” ili narodni pozdrav “Hvaljen Bog”, “Pomaže Bog” kao najviši oblik pozdrava. Pri tome se uvijek radi o miru unutar i izvan “mi”. Tako u Kur'anu stoji: “O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali” (49,13). U ovoj rečenici je, bez sumnje, sadržana izjava da stvaranje zajednica ne služi udaljavanju, već međusobnom zbližavanju. I jevrejsko poimanje “odabranog” naroda može se tumačiti kao njegov zadatak širenja monoteizma u svijetu. Ovo se odnosi na činjenicu da je jevrejski narod, historijski gledano, bio prvi narod koji je dobio ovaj zadatak, po čemu se ističe najdužom tradicijom. Ovo obilježje nalazi svoj izraz u kršćanstvu i islamu u obuhvaćenosti jevrejske tradicije. “Savez Jahve s Izraelom” nije zasnovan na ekskluzivnosti, nego na svjetskom zadatku, da vjerom u jednog Boga budu uzor drugim ljudima. Zato možemo prepoznati da religije, i pored različitih oblikovanja religijskog samopoimanja, običaja i interpretacije svijeta, imaju isti zadatak. Prema tome, zadatak nosilaca monoteizma u svijetu je donošenje mira cijelom svijetu, jer je to njegova bit. Ukoliko se slijede teologije judaizma,

kršćanstva i islama, borba u monoteizmu može biti usmjerena samo protiv vlastite slabosti, sumnje u svemoć jednog Boga. To znači da se svaki čovjek mora boriti protiv svoje slabosti kršenja mira i da se svaka zajednica mora boriti protiv narušavanja mira s drugim zajednicama. Na kraju ostaje najviši cilj: mirom stvoriti mir i čuvati ga, a to je velika obaveza, izazov za sve generacije. To u odnosu zajedništava znači: stvoriti zajedništvo mira uzajamnim poklanjanjem pažnje, kooperacijom, tolerancijom i dijalogom.

Jasno je vidljivo da se prilikom određivanja ovog težišta mora uzeti u obzir i povijest rata u Bosni i Hercegovini. Imamo pravo iznositi lična stajališta o ulozi religijskih zajednica u proteklom ratu. Cilj je da učenici i studenti spoznaju da, s tim u vezi, postoje različita shvatanja, pogledi, mišljenja, iskustva. Ovdje se ne radi o ispravnom ili pogrešnom, nego o tome da postoje različita shvatanja, stajališta i ugao gledanja. Demokratski je naučiti podnositi različita shvatanja i mišljenja. Demokratski ambijent podrazumijeva sposobnost za ozbiljno razumijevanje drugih i uočavanje zadatka religijskih zajednica u svemu tome, polazeći od svojih izvora vjere. Učenici, studenti, nastavnici i građani moraju, prije svega, prepoznati gdje dolazi do zloupotrebe religije u političke svrhe. Društvo u Bosni i Hercegovini još će se dugo vremena nalaziti u veoma osjetljivom procesu novog stvaranja zajedništava. Svaki korak i pokret međusobnog približavanja mora se izvoditi brižljivo i s razumijevanjem situacije u kojoj se nalaze drugi. Bitan aspekt su instrumenti kojima se stvaraju zajedništva u religijama. Radi se o blagdanima i slavljinama u godišnjem ritmu.

Savremena sredstva komuniciranja probudila su u svim ljudima osjećaj zajedništva, sliku svijeta kao jedinstvene porodice. Pojedinačne religije našle su se pred opasnošću sinkretizma, i prisiljene su na traženje svog identiteta u naglašenoj težnji identifikacije s ostalim religijama. S druge strane, religija je izazvana problemom ateizma, koji u sebi uključuje međuljudsku solidarnost, što je bitna karakteristika nekih religija. Razumijevanje zajedništva je nešto što nam daje karakteristiku živih religija, savremene civilizacije i kulture. Religija dotiče najdublju čovjekovu stvarnost i zato se u njoj nalazi najviše dostojanstvo. U religiji je prisutno znanstveno istraživanje prirode, umjetničko stvaranje i uživanje u ljepoti, etičko i moralno oblikovanje pojedinca i zajednice. Religija je ono što je sveto, čudesno, utješno i životvorno.

Sveta pisma različitih religija u početku su naglašavala borbu čovjeka s njegovim vlastitim zlim stranama, kako Biblija tako i Kur'an, a ne vanjske ratove. To se kasnije zanemarivalo i krivo interpretiralo. Sad postoje težnje da se stvoreno etičko zajedništvo religija suprotstavi propadanju vrijednosti naše egoistične civilizacije. Zato postoje zajedničke molitve za mir, život i zemlju, a može se dodati – molitve za skladan zajednički život, toleranciju i dijalog među različitim narodima, kulturama, civilizacijama i religijama. Ovom se može dodati – prekinuti nasilje i reakcije na nasilje. Potrebno je nasilju oduzeti temelj rješavanja problema, voditi miroljubivi dijalog među dobronamjernim pripadnicima različitih religija i kultura. Važno je uvažavati religijske razlike i razlike u kulturama, a to se često zanemaruje. Svako nametanje ugrožava zajedništvo. Perspektiva svijeta jeste u zajedništvu, toleranciji, multikulturi i dijalogu. Države koje to uvažavaju imaju bolji prosperitet i razvoj. O životu u zajednici, koliko je ona raznolika uči se u porodici, kroz obrazovni sistem, kroz medije. Poznavati druge religije, tradicije, kulture, običaje, praznike, pozdrave nešto je što se uči kroz život, a to je i potreba savremenog čovjeka. Usvojiti te principe i vrijednosti nužno je i potrebno, jer ga nameće tempo savremenog života globalizacijom kao svjetskim procesom i spoznajom da svi pripadamo jednoj raznovrsnoj zajednici ljudi na Zemlji. Religije nas uče da je raznolikost i različitost Božiji dar.

Uz sav taj veliki uticaj koji religije imaju na ljude kao da se negdje pogriješilo u slijeđenju izvornih Objava i poslanika. Mirotvorstvo ljudi i bratski odnosi među njima temelj je gotovo svih religija. Samo vjerovanje da je jedan Bog, Stvoritelj i da smo svi Njegova djeca trebalo bi nas činiti braćom i sestrama. Zašto religije nisu uspjele u prenošenju te poruke, teško je objasniti. Kao da se u cijelom svom nastojanju za dominacijom u ljudima izgubila želja za prenošenjem poruke zajedništva. Širenje ratovima i sukobljavanjima sa drugim ljudima, koji predstavljaju različitost mišljenja, treba biti prošlost. Baš ta različitost je ljepota ovog svijeta. Sadašnje vrijeme jasno ocrtava način na koji religije djeluju. Prava demokratska katolička i demokratska islamska država nikad se ne bi trebale sukobiti, jer i jedna i druga religija propovijedaju toleranciju i zajedništvo. U zemljama gdje većina građana pripada jednoj od religija, najviše se krše prava one druge religije u želji da ona nestane sa tog prostora. Zbog toga bi religije trebale spajati, a ne razdvajati ljude, do konačnog trenutka kad će

na Zemlji zavladati mir, bratstvo i zajedništvo. Zajedništvo nije nova religija, već ljudska potreba i budućnost. Raznovrsnost kultura, naroda, rasa, religija, etničkih manjina treba shvatiti kao bogatstvo. Neki to zovu bogatstvo razlika u zajedništvu.

Zajedništvo u kršćanstvu znači zajedništvo vjernika s Bogom i među njima samima; postiže se djelovanjem Duha Svetoga i *sakramenata*, naročito krštenja i *euharistije*. Uzor tog zajedništva je zajedništvo Oca, Sina i Duha Svetoga. U katoličkoj crkvi posebno se ističe zajedništvo vjernika s pastirima (đakonima, prezbiterima i biskupima), a isključenje iz crkvenog zajedništva (ekskomunikacija) i zabrana učestvovanja u euharistiji je teška kazna. Zajedništvo različitih kršćanskih zajednica ostvaruje se *ekumenizmom*. U kršćanstvu ekumenizam označava nastojanje oko pomirenja, saradnje, zbližavanja i jedinstva kršćanskih crkava. Zajednica u religijama označava sljedbenike neke religije, okupljenost oko religijskog učenja, etičkog sistema, vjersku zajednicu i religijsku zajednicu. Članom zajednice postaje se u nekim religijama rođenjem, a u drugim slobodnim opredjeljenjem (budizam, kršćanstvo, islam). Starohebrejska i jevrejska zajednica naziva se **kahal**, kršćanska zajednica je **crkva**, islamska zajednica je **umma**, a budistička zajednica je **sangha**.

Međureligijski dijalog odnosi se na sve religije, a *ekumenizam* (zajedništvo različitih kršćanskih zajednica) jeste dijaloški napor unutar kršćanskih crkava i njime se naglašava ravnopravan dijalog među kršćanskim konfesijama.⁷⁹ Kršćanska religija razgranala se na više konfesija: katolicizam, pravoslavlje, protestantizam, monofizitizam, nestorijanizam. Svrha međureligijskog dijaloga jeste da se doprinese mirnom suživotu i međusobnom razumijevanju religijskih i konfesijskih zajednica. Zato je međureligijski dijalog usmjeren na upoznavanje drugih religija uz očuvanje vlastitoga religijskog i duhovnog identiteta. Taj dijalog pretpostavlja osnovne stavove: jedinstvo ljudskog roda, potrebu za sveopćim ljudskim spasenjem i prisutnost božanskog u ljudskom životu. Da bi se ostvarilo takvo zajedništvo i dijalog potrebno je isključiti predrasude, prozelitizam i netoleranciju. Zato je potrebno prihvatiti otvorenost, drugog, različitog, istog ili sličnog nama i razumjeti njegovu tradiciju, običaje, religiju.⁸⁰

⁷⁹ Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002, str. 1041.

⁸⁰ Isto, str. 564.

U historiju se međureligijski dijalog pojavljivao ondje gdje su se susretale različite religije, jer se tu osjećala potreba za zajedništvom, suživotom, tolerancijom i dijalogom (temeljno načelo ekumenskog djelovanja). Bosna i Hercegovina ima Međureligijsko vijeće. Postoji potreba za unutarreligijskim i međureligijskim dijalogom. Također, postoji potreba za promoviranjem interkulturalnog dijaloga, respektiranja različitosti i ljudskih prava. Vijekovne karakteristike BiH su zajedništvo, komšiluk i tolerancija. Više od tolerancije je dijalog, koji nema alternativu. Religijska raznovrsnost i različitost nije izvor sukoba, ali može biti razlog saradnje. Biti različit je uslov za uvažavanje i poštivanje. U interesu bolje budućnosti potrebno je apostrofirati i isticati pozitivne primjere zajedništva i tolerancije. Bez dijaloga nema suživota, a bez suživota nema budućnosti.

Zajedništvo u BiH

Bosna i Hercegovina je država u kojoj je ostvaren susret različitih kultura i svjetskih religija i može se reći da je to susret Orijenta i Zapada. To bi bilo preusko određenje ako se ima u vidu bogatstvo i mnogostrukost dodira i ispreplitanja različitih kultura na ovim prostorima. Analize pokazuju da je *sinkretizam* (spajanje, prožimanje, približavanje, sjedinjavanje različitosti) i *multikulturalnost* (saživljavanje različitih kultura u istom podneblju) u BiH, jedan od rijetkih modela koegzistencije u Evropi i svijetu. BiH ima *kulturni kod ili kulturnu šifru zajedničkog života*. Sljedeća karakteristika je *vjerska i kulturna tolerancija*. Zajednički i skaladan život funkcionirao je u poslednjih pet vijekova. Odnosi vjerske i kulturne tolerancije razvijali su se i stvarao se tipično bosanski kulturni kod koegzistencije različitih religija i kultura. U svim većim gradovima prepoznatljivi su bili elementi zajedničkog života i tolerancije. Sinkretički procesi bili su dominantno obilježje u Bosni i Hercegovini. Ona je primjer egzistencije različitih naroda u kulturnom, religijskom i nacionalnom pogledu. Ta različitost je njeno bogatstvo i rezultat historijske tolerancije (trpeljivost, popustljivost, snošljivost), mogućnosti zajedničkog života u zajednici sa mnoštvom različitosti. To je oblikovala historija i vrijeme.

Skladan zajednički život narušavan je različitim konfliktima i ratovima sa strane. Bosna i Hercegovina je država tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Srbi, Hrvati), tri svjetske monoteističke religije

ili četiri konfesije. Konstituisana je multinacionalno, multireligijski i multikulturalno. Ponovna reafirmacija zajedničkog života, tolerancije, dijaloga i vraćanja povjerenja je u toku. U svijetu ima država koje imaju složeniji problem za zajednički život, jer imaju više različitih naroda, rasa, etničkih manjina, religija, doseljenika koji govore razne jezike. Takav primjer su Sjedinjene Američke Države u kojim to zajedništvo efikasno funkcioniše. I Evropa čini jednu raznovrsnu zajednicu. Budućnost Bosne i Hercegovine je u vijekovnom kulturnom kodu, njenoj multikulturalnosti, zajedničkom, međusobnom uvažavanju, poštivanju različitosti, toleranciji i dijalogu. Religije i religijske zajednice mogu više doprinjeti boljem funkcioniranju, toleranciji i vitalnosti zajedništva. To je u interesu zajedničkog i općeg dobra.

Principi svjetskih religija

Trajne diskusije o pitanju da li je zahtjev ljudskih prava na univerzalnu važnost opravdan, dovelo je do pokreta koji je u dijalogu sa svim religijama i kulturama razradio zajedničke osnovne vrijednosti za sve ljude. Putokaz ovog razvoja bio je Parlament svjetskih religija, koji je 1993. godine⁸¹ nakon dugih pregovora zasjedao u Čikagu i koji je donio “Povelju o svjetskom ethosu”.⁸² Svijet prolazi kroz veliku *krizu*, krizu globalne ekonomije, ekologije i politike. Osjeća se nedostatak vizije, politička paraliza, brojni problemi, vođstvo bez dalekovidnosti i pronicljivosti, osjećaja za opću dobrobit. To je navelo entuzijaste, vizionare da potraže odgovor za savremene izazove u svijetu. Etičko postoji u učenju religija o svijetu i ono može pobijediti globalnu krizu. Ta etika ne obezbjeđuje rješenja za sve velike probleme u svijetu, ali pruža moralnu osnovu za bolji globalni poredak.

Osnova ovih nastojanja za vrijednostima koje bi bile priznate od strane svih ljudi, u svim kulturama i religijama svih vremena, nalazi se u maksimi koja čini srž svake etike – tzv. **zlatnom pravilu**. Na njemu se zasnivaju sve poznate etike i ono stvara osnovu za legitimno djelovanje pojedinaca, grupa, država i zajednica država. *Zlatno pravilo* kaže da se sa drugima treba

⁸¹ Principi globalne etike, “Revija slobodne misli”, KRUG 99, broj 37, Sarajevo, juli – septembar 2002, str. 43-49.

⁸² Deklaracija je usvojena na II Parlamentu svjetskih religija, čiji je inicijator Hans Küng – Čikago, 04.09.1993.

susretati onako kako bi htjeli da se drugi susreću sa nama. To je princip star hiljadama godina u mnogim religijama i etičkim tradicijama čovječanstva i glasi: ***Što ne želiš činiti sebi, ne čini ni drugima!*** Ili, rečeno u pozitivnom smislu: ***Što želiš činiti sebi, čini i drugima!***⁸³ To bi trebalo da znači neopozivu i bezuslovnu normu u svim oblastima života, u porodici, zajednici, rasama, nacijama i religijama.

Pod *globalnom etikom* ne misli se na globalnu ideologiju ili jednu *unificiranu religiju*, pored svih postojećih religija, ili dominaciju jedne nad drugim. Pod ***globalnom etikom*** podrazumijevamo konsenzus osnovnih vrijednosti, trajne standarde i lične stavove. S obzirom da stare i nove *etničke, nacionalne, društvene, ekonomske i religijske tenzije* prijete izgradnji mirnog, demokratskog svijeta, čovječanstvu je potrebna vizija ljudi koji žive zajedno u miru, etničkih grupacija i religija koje dijele zajedničku odgovornost za brigu o Zemlji. Ta vizija počiva na nadi, ciljevima, idealima, standardima. Principi globalne etike, za pojedince, organizacije, zajednice, države i religije, nalaze se u religijama i tradicijama koje pružaju etiku koja je uvjerljiva i praktična za sve ljude koji su religiozni ili nisu. U većini religija svijeta nalazimo četiri antičke upute za ljudsko ponašanje, a to su četiri neopozive direktive: a) zalaganje za kulturu nenasilja i poštovanje života, b) zalaganje za kulturu solidarnosti i pravednog demokratskog poretka, c) zalaganje za kulturu tolerancije, života i istinoljublja i d) zalaganje za kulturu jednakih prava i partnerstva između muškaraca i žena.⁸⁴

Vjerske slobode

Ustav bivše SFRJ iz 1974. godine istakao je da je ispovijedanje vjere slobodno i da je to privatna stvar čovjeka.⁸⁵ Vjerske zajednice bile su odvojene od države i bile su formalno slobodne u vršenju vjerskih sloboda i vjerskih obreda. Vjerske zajednice su mogle osnivati škole samo za školovanje svećenika. Zloupotreba vjere i vjerske djelatnosti u političke svrhe smatrana je protivustavnom djelatnošću. Vjerske zajednice u granicama određenim zakonom, imale su pravo svojine na nepokretnosti. Religija je bila na margini društvenih zbivanja. Povratak religije na

⁸³ Principi globalne etike, n.d., str. 45.

⁸⁴ Principi globalne etike, n.d., str. 44-49.

⁸⁵ Ustav SFRJ iz 1974, član 174.

društvenu scenu izazvao je mnogo problema. Religija treba zauzeti mjesto i ulogu u društvu koja joj objektivno pripada. U prethodnoj državi ateisti su favorizovani.

*Ustav Bosne i Hercegovine – Aneks 4. Dejtonskog mirovnog sporazuma navodi brojna prava, a među njima pod g) slobodu misli, savjesti i vjere.*⁸⁶ Prava i slobode iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno će se primjenjivati u BiH. Oni imaju prioritet nad svakim drugim zakonom. Ustavom BiH zabranjen je svaki oblik diskriminacije po bilo kom osnovu pa i vjerskom. Ustav Federacije BiH kaže da će osigurati najveće standarde međunarodno priznatih prava i sloboda. Zabranjuje sve oblike diskriminacije, pa, između ostalog, i u vezi vjere ili uvjerenja. Sve osobe unutar Federacije BiH uživaju prava, a među temeljnim slobodama se, između ostalog, navodi sloboda vjere, uključujući privatni i javni vjerski obred.⁸⁷

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članu 18 kaže: *“Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere, ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu da čovjek bude sam bilo u zajednici s drugima, javno ili privatno, manifestira svoju vjeru ili uvjerenje putem nastave, ispovjedaњem vjere i obavljanja obreda”*. Radi lakšeg razumijevanja možemo vjerske slobode podijeliti u tri grupe: a) sloboda pojedinačnog iskazivanja vjere, b) sloboda kolektivnog iskazivanja vjere i c) sloboda posebnih vjerskih tijela.

U članu 18 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR) kaže se koja prava spadaju u međunarodno prihvaćeni minimalni standard, a obuhvaćaju: slobodu bogoslužjenja ili okupljanja i održavanje mjesta koje služi za te potrebe vjernika; slobodu proizvodnje, sticanja i upotrebe predmeta i materijala povezanih sa obredima vjere ili uvjerenja; sloboda traženja i primanja dobrovoljnih finansijskih i drugih priloga od pojedinaca i institucija; sloboda obrazovanja, imenovanja, izbora religijskih vođa u skladu sa standardima religija; sloboda poštovanja dana odmora i proslava praznika i svečanosti u skladu s vlastitom vjerom ili uvjerenjem; vjerska sloboda na radnom mjestu, pravo na molitvu, pravila odijevanja,

⁸⁶ Aneks 4, član II, u Zbirci ustava Bosne i Hercegovine, Službeni list BiH, Sarajevo, 1977.

⁸⁷ Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Opće odredbe, Član 2.

nošnje i ishrane; sloboda okupljanja, udruživanja radi bogoslužnja; sloboda izražavanja vlastitog uvjerenja; sloboda da se promijeni ili napusti vjera; pravo na vjersko obrazovanje djece.

Vjerske slobode odnose se na uživanje navedenih sloboda pojedinaca i njihovo kolektivno izražavanje i uživanje. Tako i zajednice vjernika moraju uživati slobodu okupljanja i udruživanja. Posebna tijela koja se uspostavljaju iz vjerskih razloga uživaju slobodu. Naprimjer, ustanove za bogoslužnje ili obavljanje molitvi, obrazovne institucije koje se bave vjerskim pitanjima i nevladine organizacije. U prava posebnih tijela spadaju: sloboda organizovanja i održavanja odgovarajućih dobrotvornih ili humanitarnih organizacija, sloboda pisanja, izdavanja i širenja odgovarajućih publikacija u tom području, sloboda učenja vjere ili uvjerenja na mjestima primjerenim za to. Zabranjena je diskriminacija i netolerancija na vjerskoj osnovi, a pod time se podrazumijeva svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti na osnovu vjere ili uvjerenja. Nije dozvoljena diskriminacija u porodici, preduzeću, kantonu, distriktu, entitetu i državi.

Može se reći da monoteističke religije na direktan ili indirektan način tretiraju pitanje zajedništva i ljudskih prava. U gledanju na razvoj ljudskih prava u religijama ima razlike. Izvori ljudskih prava mogu se naći u hinduizmu i budizmu, konfucijanizmu, te u svetim knjigama Bibliji i Kur'anu. Jevreji, kršćani i muslimani pokazali su zanimanje za ljudska prava.

Zaključak

Pored svih osporavanja, različitih definiranja i izučavanja, religija opstaje. Uglavnom preživljava svoje kritičare. Kad se gleda izvorno, njeno bitno obilježje je zajedništvo. Razumijevanje zajedništva je nešto što nam daje karakteristiku živih religija, savremene civilizacije i kulture. Religija dotiče najdublju čovjekovu stvarnost i zato se u njoj nalazi najviše dostojanstvo. Sad postoje težnje da se već stvoreno etičko zajedništvo religija suprotstavi propadanju vrijednosti naše egoistične civilizacije. Zato postoje zajedničke molitve za mir, život i zemlju, a može se dodati – molitve za skladan zajednički život, toleranciju i dijalog među različitim narodima, kulturama, civilizacijama i religijama. Ovom se može dodati – da se prekinu nasilja i reakcije na nasilja. Potrebno je nasilju oduzeti temelj rješavanja problema, voditi

miroljubivi dijalog među dobronamjernim pripadnicima različitih religija i kultura. Pri tome je važno uvažavati religijske razlike i razlike među kulturama, a to se često zanemaruje. Svako nametanje ugrožava zajedništvo. Različitost je ljepota ovog svijeta i vremena u kojem živimo. Perspektiva svijeta jeste u zajedništvu, toleranciji, multikulturi i dijalogu. Čini se da se izgubila želja za prenošenjem poruke zajedništva, ali to ne bi trebalo biti pravilo.

LITERATURA

- Cvitković Ivan, Religije savremenog svijeta, (drugo izdanje), DES, Sarajevo, 2002.
- Cvitković Ivan, Sociologija religije, DES – Sarajevo, Sarajevo, 2004.
- Čitanka ljudskih prava, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
- Elijade Mirča, Sveto i profano, KZ Novog Sada, 1986.
- Elijade Mirča, Vodič kroz svetske religije, Narodna knjiga, Beograd, 1997, str. 13-21.
- Enciklopedija živih religija, NOLIT, Beograd, 1990.
- Enes Karić, *Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate*, Pravni centar, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1995.
- Entoni Gidens, Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
- Gerhard J.Belinger, Veliki leksikon religija: 670 religija, crkvi i kultova, pokreta sa religioznim pogledima na svet i društvo, kao i religijsko-filozofskih škola, LENTO, DOBRA, Beograd, 2004.
- Hamilton Malkom, Sociologija religije, Clio, Beograd, 2003.
- Judeizam i ljudska prava, (priredio Elizar Papo), Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998.
- Latić Džemaludin, Svjetske religije: priručnik za nastavnike i učenike 1. i 2. razreda srednjih škola, Bosančica print, Sarajevo, 1999.
- Leksikon temeljnih religijskih pojmova: židovstvo, kršćanstvo, islam, Prometej, Zagreb, 2005.
- Ljudska prava i Katolička crkva: dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke crkve Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Sarajevu 27-29. travnja 2000. (priredio Velimir Blažević), Pravni centar, Sarajevo, 2000.

- Međunarodni dokumenti iz oblasti ljudskih prava, Dio 1 i 2, Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1995.
- Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002.
- Principi globalne etike, "Revija slobodne misli", KRUG 99, broj 37, Sarajevo, juli – septembar 2002.
- Sadiković, Ćazim, Evropsko pravo ljudskih prava, "Magistrat", Sarajevo, 2001.
- Temelji moderne demokratije – izbori deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989), (priredio Dušan Mrđenović), "Nova knjiga", Beograd, 1989.
- Tolerancija i tradicija, "Forum Bosnae", br. 9-10, Sarajevo, 2000.
- Trebor Lini, Istorija religije Istoka i Zapada, (četvrto izdanje), Srpska književna zadruga, Beograd, 2000.
- Ustav SFRJ iz 1974, Službeni list SFRJ, Beograd, 1988.
- Vukomanović Milan, Religija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.
- Zbirka ustava Bosne i Hercegovine, Službeni list BiH, Sarajevo 1977.

COOPERATION AS A PRINCIPLE INSIDE RELIGIONS

Summary

Definisanjem religije iz različitih uglova bave se stručnjaci različitih disciplina. U društvenim naukama ima nekoliko osnovnih pristupa izučavanju religija: historijski, psihološki, sociološki, fenomenološki, strukturalistički, filozofski i teološki. Raznolikost je ljepota ovog svijeta. Zajedništvo je jedan od najznačajnijih principa savremenih religija. Perspektiva svijeta je u zajedništvu, toleranciji, multikulturi i dijalogu. Države koje to uvažavaju imaju bolji prosperitet i razvoj. U interesu bolje budućnosti potrebno je isticati pozitivne primjere zajedništva i tolerancije. Historijsko iskustvo govori da BiH ima kulturni kod ili šifru zajedničkog života.

Defining religion from different angles is a task which concerns experts from different disciplines. In humanistic sciences there are several basic research approaches to religion: historical, psychological, sociological, phenomenological, structural, philosophical and theological. Variety makes the beauty of the world. Communion is one of the most important principles of modern religions. The world perspective is contained in the communion, tolerance, multi culture and dialogue. The states which respect these principles enjoy better prosperity and development. It is in the interest of a better future to accentuate positive examples of communion and tolerance. The experience from the history tells us that BiH has a cultural code for coexistence.